

Bayram DURBİLMEZ, Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı -Hasretî'den Örneklerle-, Ankara: Akçağ (1. Baskı), 2020, ISBN: 978-605-342-542-7, 346 Sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ*

Türk boylarının sözlü kültürü içerisinde yer alan “âşıklık geleneği” geçmişi çok eskilere, kamlık dönemine kadar uzanan köklü bir gelenektir. Toplum içerisinde pek çok önemli görevi üstlenen kamlar bir müzik aleti eşliğinde doğaçlama söyleme yeteneği sayesinde Türk sözlü edebiyatının ilk nüvelerini ortaya koymuştur. Kamların görevlerinin sosyal yapı içerisinde paylaşımı ile birlikte bu görev, “elinde kolça kopuzu ile ilden ile beyden beye dolaşan” ozanlara düşmüştür. Günümüzde Anadolu sahasında bu geleneği dilinde ve telinde sürdüren söz ustalarına “âşık” adı verilmektedir. Söze bağdaş kurduran âşıklar, sözlü geleneğin kendilerine sağladığı imkânlarla bir yandan sanatlarını ortaya koyarken bir yandan da kültürel bakiyeyi gelecek nesillere aktarmışlardır.

Âşıklık geleneği günümüze kadar canlılığını sürdürmüş, bu gelenek içerisinde saz ve söz ile “özün özünü” terennüm eden büyük ustalar yetişmiştir. Bu ustalardan birisi de Âşık Hasretî'dir. 2 Şubat 1929 Kars doğumlu olan Hasretî'nin asıl adı Sadi, soyadı Değer'dir. Kars'ın Susuz ilçesine bağlı İncesu köyünde dünyaya gelen âşık, 1969'da Kayseri'ye taşınır. 31 yıl Kayseri'de yaşayan Hasretî, 2000 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşur. İki evlilik yapan Hasretî'nin ilk hanımı Senem'den hiç çocuğu olmaz. Bu talihsizlik birbirini seven âşıkları ayırır. Senem Hanım'ın, Hasretî'nin şiire yönelmesinde önemli bir yeri vardır. İkinci kez evlenen Hasretî'nin dokuz çocuğu olur. Asıl mesleği âşıklık olan Hasretî ilkokul mezunudur. Âşıklık geleneğinin canlı bir şekilde icra edildiği Kars'ta yetişen Hasretî, ustalık dönemini Kayseri'de idrak eder. Kültür Bakanlığı tarafından Kayseri'de yaşayan âşıklara verilen Yoğunburç Âşıklar Kahvesi'nde uzun yıllar sanatını icra eder ve pek çok âşık adayının yetişmesinde etkili olur. Hasretî; sanatını ikincil sözlü kültür ortamlarında da icra eder, pek çok radyo ve televizyon programında geniş kitlelere ulaşma imkânı bulur.

Âşıklık geleneğinin 20. yüzyıldaki güçlü temsilcilerinden olan, köklü bir âşıklık geleneğine sahip bulunan Kars'ta yetişip yine geleneğin canlı bir şekilde devam ettiği Kayseri'de yetkinleşen ve burada pek çok âşığa yol gösteren Hasretî'nin şiir sanatı Prof. Dr. Bayram Durbilmez tarafından incelenmiş ve şiir varlığı gün yüzüne çıkarılmıştır. “Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı Hasretî'den Örneklerle” adını taşıyan bu çalışma Akçağ yayınlarından çıkmıştır. Âşık edebiyatının şiir sanatına dair kapsamlı bir yaklaşımı ortaya koyan bu çalışma “Ön Söz”, “Giriş”, altı bölüm, “Sonuç”, “Kaynakça”, “Dizin” ve “Mahallî Sözcükler/ Söyleyişler”den meydana gelmektedir.

Çalışmanın “Ön Söz” kısmında ele alınan konunun çerçevesi çizilmiş ve çalışmanın içeriği hakkında bilgi verilmiştir. “Giriş” kısmında “Şiir Sanatı Üzerine Düşünceler” üst başlığı ile şiir, şiir sanatı, şair/âşık ve gelenekli Türk şiiri konuları alanın uzmanlarının yaklaşımlarından da bahsedilerek ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Yine bu giriş kısmı içerisinde “Hasretî M ahlâslı Şairler ve Âşık Hasretî” başlığı yer almaktadır. Burada öncelikle gelenek içerisinde “Hasretî” mahlası ile şiir söyleyen/yazan âşıklar tanıtılmıştır. Aynı mahlası kullanan birden çok âşığın/ şairin olması ve bunlara ait üretimlerin doğru tespit edilememesi, bilimsel açıdan bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu sorunu

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü / Sivas, sulegezer45@gmail.com, ORCID ID: 0000-00017028-6292.

çözmek ve sağlıklı bir çalışma ortaya koymak amacıyla çalışmada “Hasretî” mahlasını kullanan âşıklar hakkında bilgi verilerek bu mahlasın nasıl geçtiğini gösteren örnekler sunulmuştur. Şiir sanatı incelenen Karşı/Kayserili Âşık Hasretî’nin hayatı ve şairliği hakkında bilgi de yine giriş kısmında verilmiştir. Burada âşığın; doğum yeri, doğum tarihi, adı ve soyadı, soyu-ailesi, öğrenimi, askerliği, mesleği, vefat tarihi ve mezarı hakkında bilgi verildikten sonra şairliği ile ilgili hususlar incelenmektedir. Ayrıca şairin kullandığı müzik aleti, katıldığı radyo ve televizyon programları hakkında bilgi sunulmaktadır. Âşık Hasretî üzerine yapılan çalışmalar ve şiiirlerinin yer aldığı kaynaklar hakkındaki bilgiler de giriş kısmında bulunmaktadır.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ünde “Şiir Sanatını Oluşturan ve Geliştiren Gelenekler” hakkında bilgiler yer almaktadır. Burada ilkin “Âşıkların Geçirdikleri Aşamalar” üzerinde durulmuştur. Bu aşamalar “Âşık Edebiyatına Yönelme”, “Çıraklık”, “Kalfalık”, “Ustalık” başlıkları altında tanıtıldıktan sonra Âşık Hasretî’nin hayatından örneklerle tanımlar desteklenmiştir. Arkasından “Âşık Edebiyatı Gelenekleri” başlığı altında sözlü gelenek içerisinde yer alan uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir. Geleneği oluşturan bu unsurlar; “Müzik/Ezgi Eşliğinde İcra”, “Mahlas Alma”, “Usta-Çıracak İlişkisi”, “Dolu İçme/Rüya Motifi”, “Atışma/Tekellüm” ve “Nazım-Nesir Karışımından Oluşan Bir Gelenek: Hikâye Anlatma” başlıkları altında tanıtılıp Hasretî’nin hayatı ve şiir sanatından örneklerle zenginleştirilerek açıklanmıştır. Burada âşıklık geleneğine dair temel hususların izahının yanı sıra Âşık Hasretî’nin hayatı ve sanatı hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız. Hasretî’nin âşıklığa yönelmesinde âşık edebiyatı ortamlarında bulunma, soya çekim, sevdalanma, yoksulluk, gurbete çıkma ve sıra hasreti gibi sebeplerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Âşık Hasretî’nin; Zayımlı Âşık Mirza, Sosgertli Âşık Mehmet Hicranî ve Âşık Şenlik’in oğlu olan Âşık Kasım’ın yanlarında geleneğin inceliğini öğrenerek çıracaklık aşamasını geçirip kalfalık aşamasından sonra ustalık seviyesine ulaştığı belirtilmiştir. Durbilmez, Hasretî’nin; yetişme çevresi ve icra özellikleri göz önünde bulundurularak Âşık Şenlik koluna dâhil edilebileceğini ifade eder. Âşık Hasretî, geleneklere uygun olarak rüya görme/bade içme, saz çalma, mahlas alma, usta malı söyleme, çıracak yetiştirme, nazire söyleme, başka âşıklardan bahsetme, atışma ve hikâye anlatma özelliklerine sahip bir âşiktir. Hasretî, bugün usta âşık olarak tanınan Âşık Meydanî, Âşık Sefai, Kul Mustafa, Âşık Nizamoglu, Âşık Firkatî gibi âşıkların yetişmesinde ustalık etmiştir. Bir âşığın doğaçlamada ustalığını gösteren unsurlardan biri de onun diğer âşıklarla atışabilmesidir. Hasretî’nin diğer âşıklarla gerçekleştirdiği ikili, üçlü, beşli atışma/karşılaşma yaptığı tespit edilmiş, çalışmada Hasretî ile atışma yapan diğer âşıkların adlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Şiir Sanatında Ahenk Unsurları” başlığı altında “ayak”, “kafiye”, “redif” terimleri üzerinde durulmuştur. Bu terimlerin alanın uzmanları olan bilim insanları tarafından ortaya konulan tanımları, tartışmalı yönleri ele alındıktan sonra nihai bir değerlendirme ve tanımlama yapılmış, yapılan bu tanımlar Hasretî’nin şiirlerinden örneklerle desteklenmiştir. Âşık tarzı şiirlerde kullanılan ayakları yapıları bakımından iki başlık altında inceleyen Durbilmez, “yineleme ayak” ve “yenileme ayak” terimlerini de teklif ve tercih etmiştir. Yenileme ayakları kafiye çeşitleri açısından da inceleyen Durbilmez, kolaylık-zorluklarına göre ayakları dört başlık altında değerlendirmiştir: 1. Düzayak (Tekayak), 2. Genişayak (İşlek Ayak, Kolay Ayak), 3. Darayak (Zorayak), 4. Kapanıkayak. Bu bölümde ayak çeşitlerinden sonra kafiye çeşitlerine yer verilmiş “yarım, tam, zengin ve cinaslı” kafiye tanıtılmıştır. Kafiyenin sadece dize sonlarında yer almadığı; dizinin başında, ortasında da kafiye bulunabileceği hususu vurgulanmıştır ve örneklerle desteklenmiştir. Şiirde ahengi sağlayan bir diğer unsur olan redifin ise ek redif, kelime redif, ek ve kelime redif olmak üzere üçe ayrıldığı ifade edilmiş ve Hasretî’nin şiirlerindeki redif yapılarından örnekler verilmiştir. Ayrıca aliterasyon, asonans,

yinelemeler, şiirde duraklar, şiirde anlam bütünlüğüne uygun sözcük seçimi gibi hususların da şiirde ahengi sağlayan unsurlar arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde “Şiir Sanatında Estetik Düşünce ve Üslup Özellikleri” üst başlığı ile âşık şiirinde dil özellikleri ve edebiyat sanatları üzerinde durulmuştur. Konuşma dilinden yararlanma, tekrarlama, ikileme, Arapça ve Farsça sözcük kullanımı gibi hususların âşık şiirinde dil özellikleri arasında yer aldığı belirtilmiş ve bunlara Hasretî’nin şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Ayrıca şiirde estetik düşünce ve üslubu yetkinleştiren edebiyat sanatları da tanıtarak yine Hasretî’nin şiirlerinden örneklerle desteklenmiştir. Çalışmada ele alınan edebiyat sanatları şunlardır: aliterasyon ve asonans, cinas, hüsn-i talil, iktibas, iltifat, irsal-i mesel, istiare, istifham, iştikak (ittihat), kinaye, lebdeğmez, leff ü neşr, mecaz-ı mürsel, muamma, mübalağa, nida, tariz, tecahül-i arif, tekrar, telmih, tenasüp, teşbih, teşhis ve intak, tezat. Bölümün sonunda yer alan “Metinlerarası İlişkiler” başlığı altında Hasretî’nin şiirlerinde yer alan metinlerarası ilişkilere değinilmiştir. Şiirlerde atasözü, deyim, hadis, Atatürk’e ait vecizeler, Fuzuli ve Âşık Veysel’den dizelerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde “Şiir Sanatında Şekil ve Tür Özellikleri” ele alınmaktadır. Şekil özellikleri dendiğinde öncelikle nazım birimi, şiirde hane sayısı, vezin ve nazım şekilleri akla gelmektedir. Çalışmada bu şekil özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve Hasretî’nin şiirleri şekil özellikleri açısından incelenmiştir. İncelenen şiirlerin hepsinin nazım biriminin dörtlük olduğu hane sayılarının ise 3- 16 dörtlük arasında değiştiği tespit edilmiş, bu tespitler tablo yöntemi ile gösterilmiştir. Âşık Hasretî’nin şiirlerinin vezin yapısının 7, 8, 11 ve 15’li hece ölçülerine dayandığı belirtilmiştir. İncelenen şiirlerin nazım şekilleri sözlü edebiyat kaynaklı olanlar mani (1 şiir), koşma (82 şiir), semaî (27 şiir), destan (36 şiir); yazılı edebiyat kaynaklı nazım şekilleri divanî (6 şiir) olarak tespit edilmiştir. Bu tespitler tablo, grafik ve yüzdelerle dilim belirtme yöntemleriyle sunulmuştur. Âşık edebiyatı şiir sanatında yer alan nazım türleri hakkında da bilgi verilmiştir. Hasretî’nin şiir varlığında da görülen bu türler şunlardır: ağıtlama, alkışlama, âşıkname/şairnâme, ayetleme, Elifnâme, güzelleme, hikmetleme, kargışlama, karşılama/hoşlama, methiye, muamma, ninnileme, öğütleme, taşlama/takılma, uğurlama, yalanlama, yaşnâme, yiğitleme (koçaklama). Çalışmada bu türler hakkında bilgiler verilmiş, verilen bilgiler örneklerle desteklenmiştir.

“Şiir Sanatında Öne Çıkan Konular” başlığını taşıyan “Beşinci Bölüm”de genelde âşık şiirinde özelde Âşık Hasretî’nin şiirlerinde işlenen konular ele alınmaktadır. Din ve tasavvuf, millî duygular, insan ve toplum, aşk konularının işleniş Şiirlerinden örneklerle ele alınmıştır.

Çalışmanın “Altıncı Bölüm”ünde Hasretî’nin 150 şiiri ayakları esas alınarak alfabetik olarak sıralanmaktadır. “Sonuç” kısmında âşık edebiyatı şiir sanatı ve şiirlerinden örnekler verilen Âşık Hasretî’nin şiir sanatı içerisindeki yeri değerlendirilmiştir. Durbilmez, Âşık Hasretî’yi seçmesinin nedeninin Hasretî’nin 20. yüzyılın usta âşıklarından biri olarak kabul edilmesi ve kendisinin onu yakından tanıması olduğunu belirtir. “Kaynakça” kısmı yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın sonunda Hasretî’nin şiir varlığı içerisinde yer alan 150 şiirin ayak beyitleri, ayakları esas alınarak alfabetik olarak sıralanan “Dizin” yer almaktadır. Burada ayak beyitlerinin yanına şiir numaraları yazılmıştır. Şiirlerde geçen mahallî sözcük ve söyleyişler ise “Mahallî Sözcükler/Söyleyişler” başlığı ile alfabetik olarak sıralanmaktadır.

Bu çalışma çok boyutlu ve âşık edebiyatı araştırmaları / incelemeleri için öncü bir çalışmadır. Bir boyutunda âşık edebiyatı şiir sanatının incelikleri bilimsel olarak ele alınırken diğer boyutunda 20. yüzyılın usta âşıklarından olan Hasretî’nin hayatı, edebî kişiliği ve sanatı hakkında bilgi verilmiş; şiirleri tasnif ve tahlil edilmiştir. Çalışmada metin

aktarımı, tasnif, tahlil, tespit, muhakeme bir arada yer almaktadır. Âşık Hasretî'nin 150 şiiri bilim dünyasına kazandırılmıştır. Bu değerli hizmetin yanı sıra ortaya konan şiirler yapı, şekil, muhteva, dil ve üslup açısından incelenmiştir. Ayrıca bu şiirlerin gelenek içerisindeki etkileşim boyutu da ortaya konulmuştur. Bunun yanında âşıklık geleneğinin canlı bir şekilde icra edildiği Kars'ta yetişen ve geleneğin canlılığını sürdürdüğü Kayseri'de yetkinleşen, 20. yüzyılın usta âşıklarından olan Hasretî bilim dünyasına tanıtılmıştır. Çalışmada "Hasretî" mahlasını taşıyan diğer âşıkların tanıtılması ve Karlı/Kayserili Hasretî'nin diğerlerinden ayrılması, gelecekte yapılacak olan bilimsel çalışmalarda olası bir karışıklığın önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada sözlü geleneğin şiarından olan "ustaya hürmet gösterme" kadirşinaslığı da göze çarpmakta adeta yeni nesil araştırmacılara örnek teşkil etmektedir. Prof. Dr. Bayram Durbilmez, bu çalışmayı kendisinin edebiyat bilimine yönelmesini ve "Âşık Edebiyatı" alanında araştırmalar yapmasını teşvik eden Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ile kendisine "Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı" konulu bir eser yazması gerektiğini dile getiren Prof. Dr. Erman Artun ve Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in aziz ruhlarına armağan etmiştir.

Âşık Hasretî'nin "*Araştırma yaptın, gezdin dört yanda/ Ders verdin Bakü'de, Kazakistan'da/ Kayboldu defterim Azerbaycan'da/ Benim kitabı da yaz Bayram Hoca*" şeklindeki seslenişine kayıtsız kalmayan Durbilmez, âşık tarzı şiir sanatının inceliklerini akademik bir bakış açısıyla ele alırken Hasretî'nin kitabını da yazmıştır. Büyük bir birikim ve emek ürünü olan bu eser, genelde "Halk Edebiyatı", özelden "Âşık Edebiyatı" alanlarında çalışacak olan genç araştırmacılar için önemli bir kaynak özelliği taşımasının yanı sıra tespit edilen metinleri bütün boyutlarıyla inceleme metodu hususunda da yol gösterici olacaktır.